

Zarys bibliograficzny ważniejszych wydań Biblii ks. Wujka (1593—1950)

Naród polski tak głęboko zżył się z przekładem Biblii ks. Wujka, że, jak się słusznie wyraził ks. Semkowski T. J., prof. Instytutu Biblijnego w Rzymie, żaden obecny nasz tłumacz, choćby chciał, nie potrafi uniezależnić się od stylu i języka biblijnego ks. Wujka. Dowodem ostatni przekład Nowego Testamentu, dokonany przez ks. Dąbrowskiego. Czytając go, mamy wrażenie, że nadal przemawia do nas ks. Wujek z XVI wieku językiem unowocześnionym.

Biblia ks. Wujka przez lat trzysta pięćdziesiąt była nie tylko pokarmem duchowym, jako słowo Boże, lecz pozostała wspaniałym pomnikiem języka polskiego, na którym kształtował się styl naszego piśmiennictwa literackiego.

O jego wartości świadczą liczne wydania tego wiekopomnego dzieła tak katolickie, jak i protestanckie.

Pierwsze wydanie Biblii ks. Wujka.

Tłumaczenie Ksiąg świętych rozpoczyna Wujek od Nowego Testamentu, który ukazuje się w Krakowie w r. 1593. Jest to pierwszy naukowo - krytyczny przekład Nowego Testamentu w języku polskim. Dokonał go ks. Wujek z Wulgaty, wydanej przez teologów łowańskich, a drukowanej w Antwerpii u Krzysztofa Plantina w r. 1574 posługując się pomocniczo oryginałem, wziętym z Poliglotty Antwerpskiej (1569—1572), a różnice między tekstem greckim a łacińskim zaznaczając na marginesie. Koniec prawie każdego rozdziału zaopatruje w krótki komentarz tekstów mylnie tłumaczonych przez innowierców ówczesnych. Mając zaś na uwadze i wzgląd praktyczny, początek i koniec Ewangelii lub Lekcji na poszczególne niedziele czy święta zaznaczał specjalnie. Umieszczał również na marginesie wyraz: „Z a c z a t a (Zacząło)... to jest rozdziały słowieńskie y ruskie... a to, przez to, aby się ten Testament nie tylko nam Polakom, ale y Rusnakom y Słowianom (którzy daleko insze y krótsze a niżli my Rozdziały mają), przygodzić mógł”. (Nowy Testament z r. 1593, Przedmowa str. 24).

Karta tytułowa przekładu Wujkowego nosi napis: *Nowy Testament Pana naszego Iezusa Christusa znowu z łacińskiego y*

z Greckiego na polskie wierne a szczyrze przełożony y Argumentami abo Summariuszami każdych ksiąg y Rozdziałów y Annotacyami po brzegach objaśniony przydane są Nauki y Przestrogi... Przez *D. Jakuba Wuyka*, Teologa Societatis Iesu. Drukowano w Krakowie u *Andrzeja Piotrkowczyka*.

Tekst, drukiem gotyckim, poprzedzony został dość obszerną przedmową do czytelnika (50 str.) i posiada zestawienie harmonii ewangelicznej. Dzieje Apostolskie zostały przedzielone od Listów streszczeniem działalności i podróży Apostołów Piotra i Pawła. Na końcu umieścił ks. Wujek spis Ewangelii i Lekcji na niedziele i święta, oraz t. zw. rejestr słów i rzeczy ważniejszych.

Gdy przy końcu 1592 r. z polecenia Klemensa VIII wydano w Rzymie poprawioną Wulgatę, która odtąd miała być oficjalnym tekstem w Kościele katolickim, ks. Wujek przekład swój poprawił i dostosował ją do nowego tekstu Wulgaty, wydając w małym i zgrabnym formacie Nowy Testament po raz drugi. W przedmowie tego wydania wyjaśnia, co go skłoniło do nowej pracy. „Do wydania Nowego Testamentu przez mię przeszłego roku... umyśliłem był zaraz wydać tenże tekst Nowego Testamentu bez żadnych Annotacyi na mniejsze modum, jako zowią, dla tych, którzy by większego Testamentu kupić nie przemogli, abo sam goły tekst bez Annotacyi radzi mieli“. Nasz biblista opuścił w nim wszystkie uwagi krytyczne i objaśnienia. Ze względu na swój praktyczny format doczekało się ono wielu wydań w XVII, XVIII i XIX w., o czym mowa będzie poniżej.

Ks. Wujek pracował nad przekładem wszystkich Ksiąg Świętych, ale pierwszym owocem jego pracy na tym polu był *Nowy Testament*. Ponieważ jednak dla celów liturgicznych, jak i dla użytku wiernych nieodzownym był Psalterz, dlatego z Ksiąg Starożytności w pierwszym rzędzie przetłumaczył księgę psalmów, którą wydał w r. 1594 pt.: *Psalterz Dawidów* teraz znowu z łacińskiego, z greckiego y z żydowskiego na polski język z pilnością przełożony y argumentami y annotacyami objaśniony, przez *D. Jakuba Wuyka* S. J. Kraków u *Piotrkowczyka*“.

Choć Psalterz swój przeznaczył głównie do czytania pobożnego, dając w nim objaśnienia alegoryczne i ascetyczne, uwzględnił jednak również filologię słów hebrajskich i odmienne lekcje Septuaginty. Wstęp o pożytkach i używaniu psalmów, poprzedził dedykacją dla Prymasa Karnkowskiego. Na końcu psalmów

umieścić w przekładzie polskim kilka kantlyków Starego i Nowego Testamentu, „Te Deum laudamus“ oraz wyznanie wiary św. Atanazego (Quicumque...)

Biblia w przekładzie ks. Wujka wyszła w dwa lata po jego śmierci, czyli w r. 1599. Całość długoletniej pracy Wujkowej przygotowali do druku cenzorzy jezuitcy (głównie St. Grodziński, J. Brant i Adrian Radziwiński w Poznaniu, a w Krakowie czuwał nad jej drukiem Marcin Łaszczyński). Jednak tekst rękopisu zwłaszcza Nowego Testamentu i Psalmów, pozmieniali, dostosowując go niewolniczo do Wulgaty, na czym w wielu miejscach ucierpiały zarówno jasność jak i piękno języka ks. Wujka.

Tytuł całości brzmi: *Biblia to jest księgi Starego y Nowego Testamentu* według łacińskiego przekładu starego w Kościele powszechnym przyjętego na polski język znowu z pilnością przełożone z dokładaniem textu Żydowskiego y z wykładem katolickim, trudniejszych miejsc, do obrony Wiary Świętej powszechny przeciw karcerstwom tych czasów należącym przez D. Jakuba Wujka z Wągrowca *Theologa Societatis Jesu*. Z dozwoleniem Stolicy Apostolskiej, a nakładem J. M. księdza Arcybiskupa Gnieźnieńskiego etc. wydana w Krakowie, w Drukarni Łazarzowej, Roku Pańskiego MDXCIX“. Wydane in folio, druk gotycki w dwóch kolumnach.

Na odwrotnej stronie karty tytułowej widnieje godło Państwa: Orzeł biały, w otoku herbów województw. Po dedykacji dla Zygmunta III następuje list Prymasa Karnkowskiego z aprobatą, w którym wylicza dziesięć znaków łaski i starania Boskiego w Kościele, a potem składający się z 11 rozdziałów *apparatus sacer* t. j. przygotowanie do pożytecznego czytania Pisma św. Przekład zawiera wszystkie księgi kanoniczne Starego i Nowego Testamentu. Po księgach Starego Zakonu dodano modlitwę Manassesza, oraz III i IV księgę Ezdrasza. Na końcu znajduje się rejestr rzeczy przedniejszych i potrzebniejszych. Po każdym prawie rozdziale mieszczą się objaśnienia miejsc trudniejszych: szersze do Starego i obszerniejsze do Nowego Testamentu.

Korektorzy, dokonując rewizji jego przekładu Pisma św. po śmierci ks. Wujka, przez liczne poprawki i niewolnicze trzymanie się łacińskiej Wulgaty, stworzyli właściwie nową redakcję tekstu Biblii Wujkowej. Ponieważ nie zachowały się autografy pracy naszego bibliisty, nie możemy sprawdzić, w jakim stopniu w poszcze-

gólnych księgach Pisma św. poprawek dokonano. Jednak, jako pole porównawcze przeróbek i zmian Biblii mogą nam służyć Psalmi i Nowy Testament, wydane uprzednio w oryginalnym przekładzie ks. Wujka. Albowiem po ukazaniu się Biblii w r. 1599 przez Komisję poprawionej mieliśmy dwie redakcje Wujkowe Psalmów i trzy redakcje Nowego Testamentu. I choć te trzy teksty Nowego Testamentu nazywają się tłumaczeniem ks. Wujka, nie wszystkie jednak w jednakowym stopniu są Wujkowymi.

Pierwszą analizę porównawczą tych tekstów przeprowadził przed 50-u laty ks. Gołąb w artykule pt. „*O tłumaczeniu Nowego Testamentu przez X. Jakuba Wujka*”¹⁾. Na nazwę Wujkowego przekładu w całej pełni zasługuje Nowy Testament z r. 1595 i 1594, obydwie wydane za jego życia i pod jego osobistą korektą. Pierwsze pisane językiem żywym, prostym i rytmicznym zaliczamy obok Postylli do wzorowych dzieł ks. Wujka i klasycznej literatury XVI wieku. Nad tekstem Postylli i Nowego Testamentu czuwał prawdopodobnie pod względem językowym dobry stylista ówczesny ks. Stanisław Warszewicki († 1591). Druga redakcja Nowego Testamentu z r. 1594, dostosowana za wiele przez samego ks. Wujka do łacińskiej Vulgaty, straciła na jasności i wytwórności stylu i języka.

W wydaniu Biblii z r. 1599 Nowy Testament poprawiony przez Komisję pod względem piękna języka ostatnie miejsce zajmuje i różni się w wielu miejscach od poprzednich; słusznie nazwał go ks. Fijałek²⁾ „*B i b l i ą n i b y W u j k o w ą*”. Jednak tekstu pierwszej redakcji pisanego najpiękniejszą polszczyzną nigdy nie przedrukowano, prawdopodobnie z tej przyczyny, że ks. Wujek, chcąc wiernie i jasno oddać myśl autorów natchnionych, tłumaczył niezrozumiałe wyrazy Vulgaty na podstawie tekstu greckiego. Słowo jedno czy drugie wplecione przez niego w tekst, a kursywą zaznaczone, było koniecznością językową dla uwypuklenia jasności myśli, a nie zmieniło istotnej treści ani wierności tłumaczenia i przekład jego choć nie niewolniczy, jednak jest wierny. Ponieważ uważano, mylnie tłumacząc Dekret Soboru Trydenckiego co do autentyczności Vulgaty, jakoby przekład na podstawie tekstów pierwotnych nie mógł być używany w życiu kościelno-publicznym,

¹⁾ Zob. *Kwartalnik Teologiczny*, Warszawa, z lat 1905—1905 i osobna odbitka z roku 1906.

²⁾ Zob. „*Pamiętnik literacki*”, III, Lwów 1904, str. 657.

dlatego nie dopuszczono do przedruku tak pięknego pomnika naszego języka z w. XVI. Dopiero obecnie Papież Pius XII w Encyklice „*Divino afflante Spiritu*“ sprostował owo mylne zapatrywanie co do autentyczności Wulgaty, zalecając posługiwać się przy wyjaśnianiu Pisma św. także tekstami oryginalnymi. Jaka szkoda, że ani ogół nasz ani lingwiści i znawcy literatury nie zakosztowali Biblii Nowego Testamentu ks. Wujka w nieskażonym jego tłumaczeniu³⁾.

Przedruki z XVII i XVIII w.

Redakcja tekstu Nowego Testamentu z r. 1594 miała kilka wydań w XVII i XVIII w. Przedrukowywano ją gotykiem bez żadnych zmian w tekście, w latach 1605, 1617, 1621 i 1647, wszystkie u Piotrkowczyka w Krakowie, w zgrabnym formacie z dopiskiem na środku karty tytułowej: „*Teraz znowu przedrukowane*“. Różnice dotyczące formy zewnętrznej są minimalne. Przedmowę do Nowego Testamentu z r. 1605 wydrukowano gotykiem; w następnym dopiero wydaniu (1617 r.) drukiem łacińskim. Tekst z r. 1617 posiada kustosze oznaczone liczbami rzymskimi, następne zaś począwszy od r. 1621 liczbami arabskimi. Wydanie z r. 1647 ukazuje się z Drukarni Wdowy y Dziedziców A. Piotrkowczyka.

Komisja korektorów poczyniła w Psalterzu mniejsze zmiany niż w tekście Nowego Testamentu. Sam ks. Wujek niezrozumiałe lekcje Wulgaty starał się zastąpić lekcjami z tekstu oryginalnego lub wariantami z Septuaginty, dbając zawsze przy tłumaczeniu z łaciny o polski układ zdań i porządek słów. Cenzorzy natomiast, trzymając się kureczowo składni łacińskiej Wulgaty, nie bardzo zważali na budowę zdań w języku ojczystym. Dla zilustrowania weźmy kilka przykładów: w Ps. 1, 1: „*Błogosławiony to mąż*“ — zmieniają na „*Błogosławiony mąż*“. W Ps. 59, 18 „*ia zaś (lepak⁴⁾ iestem ubogi*“ zmieniają na „*ia lepak iestem żebrak i ubogi*“ (ego autem mendicus sum et pauper Wulg.); „*tyś jest pomocnikiem moim*“ zmieniają na „*pomocnikiem moim i obrońcą moim jesteś ty*“ (adjutor meus et protector meus tu es). Z psalmu 40, 5: „*i nie wydaje na wolę nieprzyjaciół jego*“ na „*niechay go nie wydaie du-*

³⁾ Por. Ks. Prokulski: Ptaki „niebieskie“ czy „powietrzne“ (Przegląd Powszechny 1948, str. 84—91).

⁴⁾ Wydanie Psalmów z r. 1626 posiada „lepak“, wydanie z r. 1714 „zaś“.

szy *nieprzyjaciół jego*“ (et non tradat eum in animam inimicorum eius). Już powyższe przykłady pod względem piękności stylu mogą służyć jako dowód wyższości tekstu Wujkowego nad tekstem poprawionym przez cenzorów.

Oryginalny tekst Psalterza Wujkowego z r. 1594 przedrukowano w 12-ce u Piotrkowczyka w Krakowie w r. 1616 i 1626⁵⁾. W wydaniach tych opuszczono wszelkie uwagi krytyczne. Na środku pierwszej karty oprócz tytułu widnieje napis „z dozwoleniem starszych teraz znowu na żądanie wielu panien zakonnych łacińskiego języka nie umiejących i Psalterz mówić pragnących“. Na końcu umieszczono pieśni, które między Psalmami w kościele śpiewają ze Starego i Nowego Testamentu, wraz z Te Deum i symbolem św. Atanazego, potem registr psalmów łacińskich i polskich.

Tenże Psalterz wydano w r. 1688 w 4-ce bez podania miejsca druku pt.: „Psalterz Dawidów przez Jakóba Wujka z łac. grec. y żyd. na polski język w r. naprzód 1594 z pilnością przełożone y argumentami tudzież adnotacjami objaśnione a teraz w r. 1688 sumptem W. J. P. Mikoł. Stefana Radeckiego stolnika ruskiego... przedrukowany y pacierzy kapłańskich, z przydatkiem hymnów y korony o Trójcy Przen. sporządzony“⁶⁾.

Na początku XVIII w. przedrukiem Psalterza z r. 1594 zajęły się SS. Wizytki w Krakowie, wydając go pt.: „Księgi Psalmów Dawidowych, łacińskim y polskim językiem. Przydane są argumenta, przy każdym Psalmie z Pisma św. y wykładów różnych autorów wyjęte. A dla pożytku y konsolacyi duchowney dusz pobożnych do druku podane przez zakonnice Nawiedzenia Najświętszey Panny w Krakowie. W drukarni Franciszka Cezarego R. P. 1714“. Na odwrotnej stronie karty tytułowej widnieje herb Czartoryskich a potem dedykacja P. Heleny z Czartoryskich Myszkowskiej, poczem następuje approbatio Basilij Płasczewski kanonika i cenzora krakowskiego. Na końcu widnieją pieśni, jak w wydaniach poprzednich.

Przedruk tegoż Psalterza bez tekstu łacińskiego wychodzi w 50 lat później w mniejszym formacie w Wilnie pt.: „Naypoważ-

⁵⁾ W bibliotece klasztoru PP. Benedyktynek w Staniątkach znajduje się egz. Psalterza z roku 1626 bez karty tytułowej i 4 pierwszych stron.

⁶⁾ Dane bibliograficzne co do tego wydania Psalterza podają za Estreicherem.

nieysze i naydamnieysze Kościoła Bożego nabożeństwo zamykające w sobie naydoskonalszy, bo z samego Ducha S. podany sposób wzywania Pana Boga i wszelakiej modlitwy... to jest *Psalterz Dawidów* argumentami objaśniony w Wilnie w Drukarni J. K. M. u XX. Bazylianów R. P. 1764". Na odwrotnej stronie karty tytułowej wyjątek z Praef. S. Basilii in Psalmos. Następnie zalecenie Psalterza Dawidowego pobożnym czytelnikom i Registr Psalmów. Reimpri-matur Vilnae z 16 I. 1764 Alexander Horain Ep. Na końcu Officjum za umarłych.

W rok później SS. Wizytki powtarzają przedruk Psalterza łacińsko-polskiego z r. 1714 w tym samym formacie (w 4-ce) w Zamościu. To nowe wydanie posiada trzy różne karty tytułowe. W bibliotece Czartoryskich znajdują się dwa egzemplarze: jeden pt.: „*Księgi Psalmów* wydane a teraz dla pożytku y konsolacyi dusz pobożnych z pozwoleniem zwierzchności Duchowney, świeżo przedrukowanych w Zamościu w Drukarni Akademickiey R. P. 1765"; Drugi egzemplarz ma na karcie tytułowej po słowie: „przedrukowane“ dedykację następującą: „a z szczerego przywiązania ku zakonowi Nawiedzenia N. M. Marii konwentu warszawskiego na znak pamięci Najprzew. w Bogu Imć Pannie Annie Puzyniance, tegoż Konwentu przelożoney, od prawdziwey sługi T. Z. W. L. ofiarowane w Zamościu w Drukarni Akademickiey R. P. 1765“.

Trzeci egzemplarz, który również posiada zmienioną treść w karcie tytułowej, znajduje się w bibliotece SS. Wizytek w Krakowie z wariantem: „a dla *Wielebnych JMC. Panien zakonu Nawiedzenia Nayśw. P. Marii Klasztoru krakowskiego* za staraniem P. Katarzyny Heleny Czartoryski tego zakonu i klasztoru zakonicy ofiarowane 6 maja R. P. 1765 w Druk. Akad. Zamoyskiey“.

W Psalterzu po pieśniach Starego i Nowego Testamentu dodano Officium Defunctorum po łacinie i po polsku oraz modlitwę do M. Panny za dusze w czyśćcu cierpiące. Psalterz wydany w Zamościu jest prawdopodobnie ostatnim przedrukiem Psalterza Wujkowego z 1594 r., gdyż następny, który wychodzi w 8-ce w Warszawie posiada tekst z r. 1599, jak głosi sam tytuł: *Psalterz albo księga Psalmów Dawidowych z Biblii Polskiej* przez D. J. Wuyka z Wągrowca teologa S. J. w Krakowie R. P. 1599 wydanej wybrany a teraz osobny przedrukowany... w Druk. J. K. M. y Rzezyczp. Mtzlerowskiey R. P. 1777.

Prawie półtora wieku upłynęło zanim katolickie społeczeństwo polskie postarało się o drugie wydanie całej Biblii Wujka. Dzięki zabiegom XX. Jezuitów ukazał się Stary i Nowy Testament we Wrocławiu w zgrabnym tomie w 8-ce w r. 1740. Tekst i tytuł ten sam co w wydaniu 1599 r. z dodatkiem słów: „*Cum licentia Ordinarii przedrukowane w Wrocławiu w Druk. Akademickiej Coll. Soc. Iesu R. P. MDCXL*“. Kartę tytułową poprzedza w tym wydaniu miedzioryt F. A. Kiliana, przedstawiający Stolicę Apostolską w postaci niewiasty, której składa przysięgę polski szlachcic. Z przedmowy Prymasa St. Karnkowskiego przedrukowano tylko aprobatę. Zdaje się, że jednotomowe to wydanie dzięki zgrabnemu formatowi szybko rozeszło się; niebawem wychodzi w dwóch tomach w 4-ce całkowita Biblia ks. Wujka po raz trzeci. Miejscem wydania jest Wrocław. Podobnie jak Psalterz krakowski z r. 1714 ukazuje się po raz pierwszy cała Biblia w dwóch kolumnach: na jednej tekst łaciński a na drugiej ks. Wujka przekład polski. Tytuł brzmi: „*Biblia Sacra latino Polonica Vulgatae editionis auctoritate Sixti V et Clementis VIII Pont. Max. recognita summariis et notis theologicis historicis et chronologicis illustrate secundum exemplar latinum R. P. Thomae Aq. Erhardi O. S. Benedicti Polonicum vero R. P. Jakobi Wuykii S. J. Theologi reimpressa cum facultate Ordinarii Vratislaviae typis academicis Anno 1771*“.

Dotychczas przedrukowano tekst Biblii Wujkowej bez żadnych poprawek nawet językowych. Pierwsze zmiany spotykamy w Nowym Testamencie wydanym w Chełmie 1772 r. pt.: „*Biblia Nowego Testamentu*“, na drugiej zaś karcie: „*Nowy Pana naszego Jezusa Chrystusa Testament przez X. Jakuba Wuyka na polski język przełożony, cztery Ewangelie Mateusza, Marka, Łukasza y Jana zawierające za pozwoleniem Zwierzchności przedrukowany*“. Druga część obejmuje *Dzieje Apostolskie, Listy św. Pawła, Jakuba, Piotra, Jana, Judy y Obiawienie S. Jana*.

Ks. Archutowski podaje⁷⁾, że ów Nowy Testament wydali XX. Misjonarze, choć w nim o tym żadnej niema wzmianki, aprobaty szczegółowej nie posiada, jeno ogólnikowe wyrażenie: „*Za pozwoleniem Zwierzchności*, co przypomina późniejsze tzw. „dziki“ wydania Nowego Testamentu w Lipsku, w Berlinie i Tow.

⁷⁾ Por. jego artykuł „*Vetera et nova*“ w *Ateneum Kapłańskim* tom 14 (1917—1918, str. 3).

Brytyjskiego we Wiedniu. Jest on przedrukiem tekstu Wujkowego z 1594 r. z przedmową św. Hieronima do czterech ewangelistów, bez Sumy i porządku historii Ewangelii. Na końcu znajduje się rejestr Epistoł y Ewangelii, pod tekstem zaznaczono miejsca paralelne. Mieli w nim wedle ks. Archutowskiego XX. Misjonarze poczynić pewne zmiany językowe: np. „ziola ogrodne“ zastąpić przez „ogrodowe“ (Mat. 13, 52), „ptaki powietrzne“ przez „niebieskie“; „ostateczni“ przez „ostatni“ (Mat. 20, 16), „wilgotność“ przez „wilgoć“ (Łuk. 8, 6) itp. Porównując Nowy Testament z 1594 r. z tekstem wydanym przez Księży Misjonarzy w 1772 r. nie spotkałem wyżej wymienionych poprawek, znalazłem natomiast inne zmiany językowo-gramatyczne, np. „rzekąc“ na „mówiąc“ (Mat. 3, 2), „wszYTEK“ na „wszystek“, „we żłobie“ na „w żłobie“, „powiadomo było“ na „powiedziano było“ (Łuk. 2, 16 i 17), „milczkiem“ na „pocichu“ (Jan 11, 28); błąd drukarski u Jana 4, 6 „tak“ zmieniono słusznie na „tam“, „gdybych miłości bych“ na „gdybym miłości był“ (1 Kor. 13, 1) itp. Zdaje się, że ks. Archutowski poprawki, o jakich wspomina, wziął z późniejszych perykop, w których więcej i częściej dokonywano zmian językowych. Ewangelia i Epistoły wydane przez XX. Jezuitów w r. 1772 w Kaliszu mają tylko zmienione „ptacy powietrzni“ na „niebiescy“.

Zubożenie narodu spowodowane rozbiorem Ojczyzny przerywa na pewien czas wydania ks. Wujka. Jedynie w końcu XVIII w. ukazują się i polski tekst jego Psalmów w wydaniach cerkiewno-ruskich z lat 1775, 1778, 1789 i 1798. Obok tekstu cerkiewno-południowo-ruskiego widnieje i tekst polski ks. Wujka wyjęty z Biblii z 1599 r. Tytuł tych wydań w małej 8-ce mniej więcej brzmi tak: *Davidą proroka i caria pieśni reksze Psalmi so parełożenem na sobszy nia i obycznyj jazyk, i z Wulgaty dawno przewedenych psalmów: to ze wo uwiadomlenie niekotorych słowenskich reczenij zajesznym neudob rozumitelnych: w połzu że sija Poczajewskaj Cz. S. W. W. Roku Hospodnia 1798⁹⁾.*

Wiek XIX.

Dopiero wiek XIX najbardziej obfituje w przedruki całej Biblii X. Wujka. Nowego Testamentu i Psalmów. Trzeba przyznać, że

⁹⁾ W Bibliotece OO. Paulinów w Częstochowie znajduje się Psalterz bez karty tytułowej, prawdopodobnie jest to wydanie Psalterza z r. 1775.

w dużej mierze wpłynęło na wielką ilość wydań Pisma św., powstałe w 1804 r. Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, które, dysponując wielkimi funduszami, drukowało w różnych językach olbrzymie ilości egzemplarzy Biblii. Aby się przeciwstawić zalewowi wydań protestanckich społeczeństwo katolickie w Polsce postarało się o własne nowe przedruki Pisma św.

Zanim Towarzystwo Biblijne rozpoczęło swą działalność na naszych ziemiach, księgarz Wrocławski Korn odkupił od Fryd. Bartha nierozsprzedany nakład dwutomowej Biblii z r. 1771 i wydał go z nową kartą tytułową, na której zmienił wydawcę i rok, zamiast: *Typis Academicis Anno 1771* zostało wydrukowane: *apud G. Theoph. Korn 1806*)⁹⁾.

Po rozbiorach dla rozprószonych Polaków zarówno na terenach państw zaborczych jak i dla emigrantów wychodziły liczne przedruki Biblii ks. Wujka katolickie i protestanckie poza granicami Polski: w Petersburgu, Moskwie, Berlinie, Lipsku, Wiedniu, Kolonii i Ameryce Północnej. W Ojczyźnie ukazały się w Poznaniu, we Lwowie, Wilnie, w Poczajowie i Warszawie.

W r. 1819 w Drukarni XX. Bazylianów w Poczajowie w 8-cie mniejszej wychodzi „*Psalterz albo księga Psalmów Dawidowych z Biblii Polskiej przez J. Wujka z Wągrówca* w Krakowie w 1599 roku wydanej, a w r. 1777 w Warszawie na żądanie wielu osobno wybrany, zaś dla pożytku czytelników za pozwoleniem Zwierzchności przedrukowany w Poczajowie (w Drukarni XX. Bazylianów R. P. 1819“).

W następnym roku ukazuje się *Nowy Testament* w Poznaniu, jest on w XIX wieku pierwszym przedrukiem X. Wujka z r. 1594. Tytuł jak i układ tekstu jest ten sam co w wydaniu z r. 1772. W jednej kolumnie, na dole teksty paralelne, brak rejestru Epistoł i Ewangelii. Pisownia spójnika „y“ zmieniona na „i“ i „oneż“ na „one“ (Łuk. 2, 1). W międzyczasie zdażyło rozwinąć szeroką działalność wydawniczą ksiąg świętych Towarzystwo Biblijne Brytyjskie. Biskupi polscy, na czele z X. J. Raczyńskim arcybiskupem

⁹⁾ X. W. Knapieński w Encyklopedii kościelnej tom 52, str. 561 podaje, że na początku XIX w. X. Wacław Sierakowski prepozyt Kapituły Krakowskiej planował przedruk całej Biblii Wujka własnym nakładem. Postarał się o zezwolenie na druk od władz austriackich i przeznaczył na to 50.000 złp., niestety zamierzonego dzieła nie dokonał, gdyż pożyczonych pieniędzy swojemu przyjacielowi odebrać nie mógł.

gnieźnieńskim zakazali wiernym używania wydań Tow. Bibl., jako nie odpowiadających przepisom Kościoła. Pozytywnie ustosunkował się do Towarzystwa arcybiskup Mohyłowski Stanisław Siostrzeńcewicz, dając mu swą aprobatę. Na wydanie Ksiąg św. Nowego Przymierza pt.: „*Nowy Testament Pana Naszego Jezusa Chrystusa*“ w Edycji Wulgaty tłumaczenia X. Wujka z Wagrowca przedrukowany nakładem Zgromadzenia rossijskiego biblijnego w Petersburgu, w drukarni Morskiej w r. 1815 w 8-ce, dał aprobatę następującą: — Stanisław Siostrzeńcewicz Bohusz Metropolita Kościołów katolickich w państwie rossijskim Arcybiskup Mohiłowski przyświadczam, iż ten Nowy Testament drukowany jest podług tłumaczenia z łacińskiej Wulgaty, za korektą, niżej wyrażonych kapłanów. Dan w Petersburgu r. 1815 miesiąca Oktobra dnia 20, Stanisław Siostrzeńcewicz A. M. M., X. Józef Ignacy Perkowski Societatis Jesu. X. Franciszek Xavier S. J.

Następne wydanie *Nowego Testamentu* wyszło w Moskwie nakładem tegoż Towarzystwa w drukarni Augusta Semena w roku 1819 w 8-ce. Aprobata do tego wydania nie posiada już nazwisk korektorów jezuickich, brzmi ona: Stanisław Siostrzeńcewicz Bohusz Metrop. i Arcyb. Mohilewski, Administrator Biskupstwa Wileńskiego zaświadczam, że ten Nowy Testament Pana Naszego Jezusa Christusa drukowany w Moskwie nakł. Tow. Biblij. w języku polskim jest tłumaczeniem X. J. Wuyki z Wulgaty. Dan w Petersburgu w dzień Narodzenia Pańskiego 1818, Stanisław Arcybiskup, i korektor Konstantyn Kitowicz 12-ej klasy. Tekst obydwu wydań jest przedrukiem Nowego Testamentu z Biblii Wujkowej z r. 1599. Całe Pismo św. wydane pt.: „*Biblia to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu* edycji Wulgaty tłumaczenia ks. J. Wujka S. J. w Krakowie 1599 wydane, a teraz nakładem Tow. Bibl. rossijskiego oddziału moskowskiego przedrukowane w Moskwie, w druk. Symeona Sieliwanowskiego 1882 r.“. Nowy Testament w tej edycji jest datowany w 1821 r., prawdopodobnie ukazał się też osobno wraz z Psalmami.

Cała Biblia wydana w Moskwie posiada następującą aprobatę: „Stanisław Siostrzeńcewicz Bohusz Metr. Kościołów Katolickich w Państwie Rosyjskim Arcyb. Mohiłowski przyświadczam, iż ta Biblia drukowana jest podług tłumaczenia z łacińskiej Wulgaty za przeczytaniem niżej wyrażonych kapłanów Dat w Petersburgu

roku 1832 miesiąca kwietnia dnia 18. St. Siostrzeńcewicz Bohusz, Arcyb. Metr. Mohil.

Czytałem Biblię przedrukowaną w Moskwie i znalazłem ją we wszystkim zgodną z tłumaczeniem Wujka podług Wulgaty. Justyn Sokulski, Dziekan i Przeor Petersburski Zakonu Kaznodziejskiego m. p., X. Maxymilian Staniewski Kaznodzieia Nacyi Polskiej Zakonu Kaznodziejskiego m. p. (Nr. 257), dozorca Poprawiacz druku, urodzony Biało-Rossianin Konstantyn Kitowicz 12-ej klasy“.

W tym samym prawie czasie nakładem Tow. Bibl. warszawskiego wychodzi całkowita Biblia pod podobnym tytułem: „*Biblia T. J. Księgi Nowego i Starego Testamentu* według łacińskiego przekładu na polski język, przełożone przez X. Wujka... w Warszawie w drukarni N. Glücksberga w 1821 r. w 8-ce“. Również w Warszawie wyjść miał osobno Nowy Testament z dodatkiem Psalmów w drukarni Misjonarzy angielskich w 8-ce w r. 1852¹⁰⁾. Najwięcej wydań Pisma św. w XIX wieku spotykamy w Lipsku, mieście słynnym z wielkich rynków księgarskich, celującym w wydawaniu dzieł polskich. Dużo polskiej młodzieży studiowało w Dreźnie, w Lipsku i w innych miastach zachodnich, a po rozbiorach i po powstaniu listopadowym ilość naszych rodaków stale na Zachodzie wzrastała, księgarze lipscy, wydając różne dzieła i Biblię w języku polskim, liczyć mogli na popyt. Możliwe również przyjazny stosunek do Polaków książąt saskich w epoce napoleońskiej i później wpłynął na tak liczne wydawnictwa książki polskiej w Lipsku. Do najruchliwszych wydawców należał Tauchnitz lub Tauchnic, który w wielu językach w zgrabnym formacie wydawał rozmaite książki. Dla Polaków przedrukowuje on Nowy Testament z tekstem ks. Wujka z r. 1594 i całe Pismo św. według edycji Biblii Gdańskiej. W r. 1850 wydaje Nowy Testament z tekstem X. Wujka w 8-ce. Jest to przedruk z 1594 r. ze zmianami poczynionymi w wydaniach z 1772 w Chełmnie i 1820 r. w Poznaniu. Różni się od tamtych tylko tym, że druk posiada w 2 kolumnach, zawierających sam tekst bez żadnych objaśnień, bez miejsc paralelnych i rejestru. Karta tytułowa w wydaniach brzmi: „*Biblia Nowego Testamentu*“, a na drugiej karcie: „*Nowy Pana Naszego Jezusa Chrystusa Testament*“ przez X. Wujka... za pozwoleniem Zwierzchności, prze-

¹⁰⁾ Jaki tekst posiadało to wydanie, stwierdzić nie mogłem.

drukowany głóskami Drukarni Karla Tauchnica. Ponieważ nie posiada ani wyraźnej aprobaty ani objaśnień Kościoła zasługuje na nazwę wydania „dzikiego“. Wydawcy chodziło głównie o szybkość druku i zysk ze sprzedaży, nie dbał zatem o aprobatę kościelną i o noty pod tekstem, utrudniające druk. Wydanie swe powtórzył K. Tauchnic kilka razy w latach 1831, 1832, 1833, 1837, 1848, 1851 i 1856 r. Wydania Karola Tauchnica są Polakom z tego względu drogie, że jednego z nich używał J. Słowacki. Należałoby się także nad tym zastanowić, czy Mickiewicz, będąc w Dreźnie i Lipsku nie nabył zgrabnego egzemplarza Nowego Testamentu, wydane go przez Tauchnica. Przecież Księgi Narodu i Pielgrzymstwa, pisane są stylem biblijno-Wujkowym, do których wcielił wiele tekstów Ewangelii św. w pełnej lub zmienionej formie, porównanie których przemawiałoby, że Mickiewicz miał tekst drugiej redakcji Wujkowej w 1594 r. Nic jednak pewnego w tym względzie stwierdzić nie można, bo teksty Ewangelii, cytowane przez Mickiewicza w Księgach Pielgrzymstwa, różnią się nie wiele między sobą we wszystkich trzech redakcjach Wujkowych.

W. Klinger podaje w artykule: „Z nieznaných pamíatek po J. Słowackim w Nowym Przeglądzie Literatury i Sztuki (1921 r.) na stronie 104, że jedną z pamíatek po Słowackim pozostała Biblia, w której po dwóch dedykacjach następuje tytuł książki: *Biblia Nowego Testamentu — Nowy Pana Naszego Jezusa Chrystusa Testament* przez X. Wujka na język polski przełożony za pozwoleniem Zwierzchności, przedrukowany w Lipsku głóskami drukarni K. Tauchnitza 1831 r.“ Notatki bibliograficzne o wydaniu N. T. w tym roku nie wspominają, jeden egzemplarz wydany w r. 1831 znalazłem tylko w Bibliotece uniwersyteckiej we Wrocławiu (z księgozbioru Potockich), w których nazwisko wydawcy brzmi: Tauchnic, a nie Tauchnitz, jak to notuje nam Klinger. — Nazwisko Tauchnitz przez „tz“ przeważnie spotykamy w wydaniach Biblii Gdańskiej u niego drukowanych.

W roku 1832 zamieszkał w Lipsku znakomity gitarzysta polski Jan Nepomucen Bobrowicz. Drukując swoje utwory muzyczne na gitarę u księgarzy Breitkopfa i Haertla, nakłonił ich do wydawnictw wielu dzieł polskich, zwłaszcza Pisma Św. Księgarze wraz z Bobrowiczem starali się dla swej Biblii o aprobatę kościelną. Ponieważ jednak umieścili objaśnienia na końcu, a nie pod tekstem każdego rozdziału, Ks. Dunin, arcybiskup gnieźnień-

ski, aprobaty odmówił. Zwrócili się tedy z prośbą do Konsystorza katolickiego w Królestwie saskim, wydając Nowy Testament w roku 1838, a w następnym Stary pt. „*Biblia to jest księgi Staro- i Nowego Testamentu*“ na język polski przełożone przez ks. Jakuba Wujka“. Wydanie stereotypowe Jana Nepomucena Bobrowicza ozdobiono obrazkami: 300 posiada Stary Testament, 170 Nowy Testament. Wydano za pozwoleniem Generalnego Konsystorium Katolickiego w Królestwie Saskim, — Lipsk, nakład J. Baumgartnera, druk i stereotyp Breitkopfa i Haertla w 8-ce większej.

W roku 1848 Arcybiskup Dunin udziela aprobaty na drugie wydanie Nowego Testamentu w 4-ce, które znalazł „wiernym dosłownym przedrukowaniem w autentycznej edycji krakowskiej 1599 r. przez ks. Wuyka uskutecznionej, a przez Stolicę Apostolską potwierdzonej“. To drugie wydanie Nowego Testamentu z powyższą aprobatą ukazuje się w r. 1844 jako poprawne wydanie J. N. Bobrowicza, a w następnych latach 1854, 1858 i 1862 wychodzą jego druki jako trzecie, czwarte i piąte wydanie; szóste zaś stereotypowe wyszło w Poznaniu w roku 1887 i 1891. Równocześnie pojawiają się całkowite Biblie z aprobatą Konsyst. Saskiego w latach 1844—1846 jako drugie, w 1858 jako trzecie, w r. 1860 jako czwarte, i w 1862 r. jako piąte wydanie.

Gdy w Lipsku przestały ukazywać się t. zw. „dzikie“ wydania Tauchnica, — Firma Wydawnicza Trowicz i Syn w Bertinie w latach 1859, 1862, 1871 wypuszcza na rynek księgarski kilka wydań *Nowego Testamentu* z tekstem ks. Wujka (przedruk z 1594 r).

Inne berlińskie wydania całego Pisma św. z lat 1857, 1861, 1865, 1864, 1865 i 1875 nie są przedrukami tekstu Wujkowego, lecz Biblii Gdańskiej.

W tym czasie, gdy w różnych miastach poza krajem przedrukowywano prawie bez zmian przekład Pisma Św. ks. Wujka, w kraju zaczęły się podnosić głosy za modernizacją tekstu Wujkowego. Na przestrzeni 300 lat język polski ciągle się rozwijał i doskonalił, tekst Biblii z XVI wieku tu i ówdzie stał się przestarzały, a w wielu miejscach raził nawet czytelnika formami lub wyrazami, które już dawno wyszły z użycia albo przybrały inne znaczenie niejasne, a nieraz śmieszne.

Pierwszy, który publicznie wystąpił z projektem odnowienia tekstu Wujkowego był ks. Michał Korczyński, bp. przemyski.

W książce p. t.: „Ksiądz Pleban“, wydanej we Lwowie w r. 1821 podał wskazówki i próbę renowacji, umieszczając obok tekstu Wujkowego nowy, ale dość wolny przekład własny. Projekt jego zbyt milczeniem i nikt nie znalazł się, ktoby myśl jego podtrzymał i rozwinął. Do zaniedbania tej sprawy przyczyniło się w dużej mierze powstanie listopadowe i przygnębienie narodu po jego upadku.

Na początku 1837 r. ks. Franciszek de Paula Pistek, arcybiskup lwowski, zwrócił się do prowincjała Jezuitów z prośbą o cenzora, który by przestarzałe słowa i wyrażenia w Biblii ks. J. Wujka poprawił. Ukazał się we Lwowie nowy przedruk Pisma Świętego w r. 1839—40 pod tytułem: „*Biblia... cum licentia ordinarii*“ przedrukowany, lecz z niewiadomych powodów zgoła nie poprawiony. Wszedł on nakładem Bartłomieja Jabłońskiego i Syna z aprobatą ks. arcybpa Pisteka z dnia 5 grudnia 1837 roku. Druk P. Pillera w 8-ce, w trzech tomach. Takież ukazuje się we Wrocławiu w czterech tomach, w 8-e, w roku 1843¹¹⁾.

Jednocześnie, bo w tym samym roku (15 stycznia 1837 roku) ks. Marcin Dunin, arcybp. gnieźnieński i poznański, zwrócił się z propozycją do arcybiskupa warszawskiego ks. Stanisława Chormańskiego, aby zechciał się zająć sprawą nowego wydania Pisma świętego, ponieważ ze względu na postępujące niemczenie kleru nie dysponuje u siebie odpowiednimi siłami do podjęcia takiego dzieła. „Postanowiłem zgłosić się — pisze — do J. W. Pana i prosić, abyś zniósłszy się z biskupami Królestwa Polskiego, połączonymi siłami (miał na myśli profesorów akademii wileńskiej, krakowskiej, warszawskiej, lwowskiej i niektórych domów zakonnych) po przedstawieniu tej potrzeby Stolicy Apostolskiej, raczył przedsięwziąć to tak ważne dzieło, to jest ułatwienie nabycia Biblii przez jej nowe wydanie i zrozumienia, przez przekład językowy w tej doskonałości, do jakiego dziś język polski posunięty został i zarazem dołączenie do tekstu objaśnień krótkich, ale dostatecznych... wszakże nie przedrukowanie wydaje mi się potrzebne, lecz i nowy przekład polski, gdy tłumaczenie ks. Wujka niegdyś jasne, dziś dla poprawy języka, w niektórych miejscach zupełnie jest niezrozumiałe, przeto i przy dobrej chęci czytania następuje znużenie“...

¹¹⁾ Por.: Estreicher: Bibliografia Polska XIX stulecia, t. V, 1888, str. 175.

Ks. arcybp. Choromański polecił zająć się tą sprawą ks. prałata-towi Białobrzeskemu, który po kilku wstępnych naradach, urządził 27. grudnia 1857 r. u Księży Misjonarzy przy kościele św. Krzyża w Warszawie zebranie. W posiedzeniu tym wzięli udział przełożeni XX. pijarów, dominikanów, augustianów, franciszkanów, bernardynów i reformatów oraz 4 misjonarzy (wśród nich ks. J. Pawlicki).

Na zebraniu tym uchwalono wydać zmodernizowany tekst ks. Wujka, przy zastosowaniu najnowszej pisowni. Wydanie i korektę poruczono XX. pijarom i misjonarzom. Śmierć ks. arcybpa Choromańskiego przekreśliła wszelkie zamierzenia w tej dziedzinie. Komitet wydawniczy rozwiązał się, ponieważ jak przypuszcza ks. Archutowski, ani misjonarze, ani pijarzy nie chcieli wziąć na siebie całkowitej odpowiedzialności za wydawnictwo.

W innych dzielnicach Polski również podnosiły się głosy za odnowieniem tekstu Wujkowego. Ks. Serwatowski, prof. Pisma świętego w Tarnowie, wydając w Wiedniu i w Krakowie (1844—1857): „*Wykład Pisma św. Nowego Zakonu*“ z tekstem ks. Wujka, myślał wprowadzić o jego poprawie, lecz nie w tej dziedzinie nie uczynił. Po wyczerpaniu pierwszego nakładu Redakcja Pamiętnika religijno-moralnego w Warszawie zwróciła się do niego z prośbą, aby w następnym wydaniu obok tekstu łacińskiego Wulgaty zamieścił w drugiej kolumnie stary przekład ks. Wujka, a w trzeciej nowe tłumaczenie podług dzisiejszego sposobu mówienia i pisania. Ks. Serwatowski, choć okazywał gotowość zastosowania się do życzeń Redakcji, jednak w drugim wydaniu (Warszawa, w r. 1860) i w trzecim (Kraków, w r. 1870) swego komentarza Nowego Testamentu, znów nie poczynił żadnych zmian w tekście ks. Wujka. W międzyczasie pisał: „Jestem także tego zdania, że tekst polski ks. Wujka potrzebuje poprawy. Ja sam odważyłem się w mojej egzegezyce (nie w tekście) w wykładzie listów św. Pawła do Tymoteusza, które są najgorzej przełożone, ale sam tekst ks. Wujka musiałem pozostawić nietknięty, jako powszechnie u nas przyjęty i autentyczny. Taka była wola naszych biskupów w Galicji“¹²⁾.

Ks. Nowodworski w artykule: „*O ile jest uzasadniona u nas potrzeba nowego tłumaczenia Pisma św.*“, nie widząc odpowiednich sił do nowego przekładu Pisma św., wypowiada się jeno za

¹²⁾ Zob. X. Szlagowski: Wstęp ogólny do Pisma Świętego, t. II, Warszawa 1928, str. 258 i n.

gruntowną poprawą Biblii Wujka według Wulgaty, z uwzględnieniem tekstów oryginalnych i za przygotowaniem nowego komentarza¹³⁾. Niezadługo wybucha powstanie styczniowe; prześladowanie i ucisk duchowieństwa i społeczeństwa polskiego przez rząd carski, wstrzymuje na pewien czas pracę nad poprawą i wydaniem Biblii.

Mimo tego w Wilnie w latach 1861—1864 ks. Szymon Kozłowski, rektor Seminarium, późniejszy arcyb. Mohyłowski, wydaje Pismo św. p. ł.: „*Biblia łacińsko-polska, czyli Pismo św. Starego i Nowego Testamentu*“, podług tekstu łacińskiego Wulgaty i przekładu polskiego ks. J. Wujka z komentarzem Menochiusza T. J.¹⁴⁾ w czterech tomach w 8-ce większej. Nakład i druk Józefa Zawadzkiego. W wydaniu tym tekst ks. Wujka z 1599 r. zostaje przedrukowany bez żadnych zmian, a komentarz wzięty po części z Wujka, a po części: z „*Brevis explicatio sensus litteralis totius Scripturae (Coloniae 1630)*” ks. Menochiusza, T. J. i skądinąd jeszcze. Drugie wydanie tejże Biblii wychodzi w r. 1885—1887 w Warszawie u Gebethnera i Wolffa, trzecie w Wilnie w r. 1896—1898, czwarte również w Wilnie w latach 1907—1909 u Zawadzkiego.

Niezadługo potem księża Knapiński, Krajewski i Matuszewski wydają w Warszawie: „*Pismo św. Starego i Nowego Testamentu* podług tekstu łacińskiego Wulgaty przekład ks. J. Wujka...” wydanie nowe z objaśnieniami podług J. F. Allioli, zaaprobowane przez Konsystorz Warszawski i ozdobione 250 ilustracjami Gustawa Doré in folio, nakładem M. Glüksberga (w drukarni B. G. Teubnera w Lipsku w 1873—75 r. Aprobata w r. 1872¹⁵⁾). Drugie wydanie ukazuje się w r. 1879, a trzecie w r. 1898 w Warszawie, nakładem Glüksberga, druk S. Orgelbranda i Synów. Osobno wychodzi: „*Novy Testament Pana Naszego Jezusa Chrystusa*“ ozdobiony 78 ilustracjami G. Doré, Warszawa 1892, aprob. dał

¹³⁾ Por. Pamiętnik religijno-moralny 1861, seria II, t. 7, str. 241—256.

¹⁴⁾ Jan Menochiusz († 1655), prof. Pisma św. i teol. moral. u Jezuitorów w Mediolanie.

¹⁵⁾ Wstęp i komentarz według Allioli opracował od Genesis do Psalmów włącznie ks. Knapiński, od Psalmów do końca Starego Testamentu ks. Krajewski, do Nowego zaś Testamentu ks. Matuszewski. Allioli J. (1875), prof. w Landshut, potem w Monachium dał piękny pod względem literackim niemiecki przekład Biblii wraz z objaśnieniami, które zostały przetłumaczone na wiele języków, między nimi i polski.

bp. Ruszkiewicz w r. 1891. W wydaniach tych przedrukowywano tekst ks. Wujka z r. 1599 bez zmian.

Niektóre zmiany co do pisowni i przestarzałych form posiada Biblia, wydana pod kierownictwem ks. bpa Henryka Kossowskiego w 3 tomach w 8-ce p. t.: „*Pismo św. Starego i Nowego Testamentu...* z objaśnieniami J. F. Allioli, ozdobione 1000 ilustracjami autentycznych pomników i zabytków starożytności świata biblijnego. Nagrodzone przez J. Św. Ojca św. Leona XIII listem pochwalnym i złotym medalem...” Zgodność i wierność tekstu z pierwszym przekładem ks. Wujka, przy zastosowaniu dzisiejszej pisowni, uzgodniona została przez ks. Rocha Filochowskiego, Warszawa, data cenzury carskiej, t. I 1893 i t. II i III 1895; aprobatą kościelną z r. 1895; nakład redakcji „Wędrowca”, druk. S. Sikorskiego. Wydanie piękne i kosztowne, lecz nie pozbawione usterek rzeczowych i drukarskich. Drugie wydanie w trzech tomach ukazuje się również nakładem redakcji „Wędrowca” (M. Aret) w roku 1909.

Z dotychczasową tradycją objaśniania ksiąg świętych z przestarzałym komentarzem ks. Wujka zrywa ks. Stan. Stojałowski, T. J., wydając w Krakowie w r. 1872 „*Nowy Testament z komentarzami błędem wieku odpowiedniami, Święty Mateusz*, tomik I, Część I-sza”, Kraków, drukarnia „Czasu”. Tyle na karcie tytułowej. K. Estreicher, Bibliografia Polska (XIX Stulecia, t. V, str. 176), dodaje: „u S. A. Krzyżanowskiego”, w nawiasie zaś: „książkę tę wycofano od nakładcy i zniszczono”. Podobną uwagę znajdujemy w katalogu kartkowym Biblioteki Jagiellońskiej. Aprobata do tego wydania dał Adm. Krakowski Antoni Junosza Gałęcki, stwierdzając zgodność i wierność z tekstem ks. Wujka, z r. 1599. Wstęp (V—XL), jak i komentarz wydawcy dość obszerny i oryginalny, inny niż w wydaniach dotychczasowych. Na str. XXXIX i XL zaznacza ks. jezuita Stojałowski, późniejszy twórca ruchu ludowego w Polsce, że w tekście ks. Wujka nie zmienił prócz pisowni. Następnie informuje, że Nowy Testament zostanie podzielony na 4 tomiki: pierwszy mieścić będzie Ewangelie, każdą jako osobną część; w drugim będą Dzieje Apostolskie, w trzecim Listy Apostołów także na części podzielone, w czwartym Objawienie św. Jana. Z tych programowych enuncjacji okazuje się, że ks. Stojałowski zamierzał wydać cały Nowy Testament, a może nawet miał go gotowym do druku. Wychodzi prawdopo-

dobnie tylko Ewangelia św. Mateusza, której o ile mi wiadomo zachowały się dwa egzemplarze: jeden w Bibliotece Jagiellońskiej, drugi zaś znajduje się w posiadaniu moim. Helena Hempel w „Wspomnieniach z życia ks. Stojałowskiego“ (Kraków 1921, str. 22), mniema, że były wydane dwie części: Ewang. św. Mateusza i św. Marka; poszukiwania jednak za Ewangelią św. Marka nie dały pozytywnych wyników. Charakterystyczne są objaśnienia komentatora. Cytuję jedno z brzegu. Do słów św. Mateusza (28, 19): „*idąc tedy nauczajcie wszystkie narody*“ daje takie objaśnienie: „*Ten rozkaz jest pierwszym rozkazem szerzenia oświaty, ale prawdziwej, która uczy poznawać Boga i ostateczny cel człowieka i stosunek jego do reszty świata...*“

Ks. Fr. Pawłowski z Przemyśla w tym samym czasie własnym również komentarzem zaopatruje psalmy w przekładzie ks. Wujka z r. 1599, wydając w Krakowie 1872 r., nakładem wydawnictwa dzieł katolickich w czterech tomach w 8-ce: „*Psalterz czyli Księga Psalmów z przydatkiem pieśni biblijnych, które w brewiarzu rzymskim przychodzą i trenów Jeremiaszowych*“. Uskarżając się na brak dokładnego komentarza do Biblii, w szczególności zaś do Psalmów, pisze w przedmowie (str. XIII) ks. Pawłowski: „*odważyłem się takowe wypracować, i wszystkim miłośnikom pism Bożych, osobliwie mej współbraci w winnicy Pańskiej i kochanej młodzieży do stanu duchownego się sposobiącej, niniejszem go ofiaruję...* Komentarz ten posiada raczej znaczenie praktyczno-liturgiczne, niż naukowe.

Dziesięć lat później (1882 r.) wydaje we Lwowie ks. Leonard Solecki *Psalterz Dawidowy* w języku łacińskim i polskim w przekładzie ks. Wujka z r. 1599, opatrzone komentarzem Menochiusza i Wujka. Druk Kornela Pillera w 8-ce.

Podobny Psalterz ukazał się później z komentarzem Menochiusza w Wilnie w r. 1898.

Przechodzimy z kolei do dalszych odnowicieli tekstu Wujkowego. Niemal równocześnie z ks. bpem Kossowskim uskutecznił pewne zmiany pod względem pisowni w wydaniu *Nowego Testamentu* Zarząd Biblioteki Kórnickiej. Wydanie Kórnickie Nowego Testamentu według tekstu z r. 1599, ze skróconym komentarzem Wujkowym, przerobionym przez ks. Aug. Jaskulskiego, wyszło w Poznaniu w dwóch tomikach w 16-ce w r. 1892—1893.

Również ukazały się osobno zgrabne i małe tomiki z poszczególnymi Ewangeliami.

Dalej w odnawianiu posunął się ks. Tomasz Kowalewski, katecheta w Płocku, wydając popularny dla wiernych *Nowy Testament, część I: Cztery Ewangelie*, w 16-ce¹⁶⁾. Jest to przedruk ks. Wujka z r. 1599 z objaśnieniami ks. Alliolego. Przekształcono w nim pisownię imion własnych (*ph, th, ss* na *f, t, sz*) i końcówek przestarzałych. Ks. Kowalewski, zanim przystąpił do tych zmian, zwracał się do niektórych biskupów i biblistów z zapytaniem, o ile i jak można modernizować tekst ks. Wujka, a gdy prawie wszyscy opowiedzieli się (był to pierwszy zbiorowy głos rządców Kościoła i uczonych, dotyczący naruszalności tekstu Wujkowego) za zmianą, przystąpił do wydawnictwa.

Wyliczając wydania Biblii ks. Wujka w drugiej połowie XIX wieku, powinno się wspomnieć o przekładzie *Nowego Testamentu* ks. bpa Pawła Rzewuskiego, b. prof. Akademii Warszawskiej. Tłumaczenia dokonał z łacińskiej Wulgaty na podstawie tekstu ks. Wujka, posługując się przekładami w innych językach. Pracę swą w r. 1891 złożył w ordynariacie krakowskim do oceny, jednak z nieznanых powodów manuskrypt wycofał. Rękopis ten znajduje się u Kamedułów na Bielanach pod Krakowem.

W drugiej połowie XIX wieku dość często przedrukowuje tekst ks. Wujka Brytyjskie Towarzystwo Biblijne, zmieniwszy niektóre wyrażenia na podstawie tekstów oryginalnych, ale tylko w dopiskach u dołu. Pośród wydań Tow. Bryt., zwraca uwagę wydanie wiedeńskie z r. 1875 p. t.: „*Nowy P. N. J. CII. Testament* przez ks. Jakóba Wuyka na polski przełożony“, zaopatrzony na karcie tytułowej następującą adnotacją: *z kilkoma według greckiego oryginału z prostowanemi, poniż stronnicy umieszczonemi odmiennemi wyrazami*, np. Mat. 5. 2: „*czyńcie pokutę*“ w dopisku zaś brzmi: „*to jest dosłownie upamiętawcie się*“, — Mat. 12. 41: „*ż się upamiętali*“, Mar. 1, 4: „*t. j. chrzest upamiętania*“, Dzieje Apost. 14. 22 w tekście: „*a postanowiwszy im kapłany*“, na dole zaś: „*t. j. dosłownie: a postanowiwszy im Starsze*“, — Dziej. Apost. 19. 4: „*chrztem pokuty*“ w dopisku: „*chrztem upamiętania itp.*“. — W Wiedniu wychodzi podobnego typu jeszcze *Nowy Testament* w latach 1882—1883, 1890, 1892 i 1894. Znamiennym jest, że z ro-

¹⁶⁾ Część druga z Dziejami i Listami Apostołskimi nie ukazała się.

ku 1875 wydanie było przedrukiem tekstu Wujkowego z r. 1594, podczas gdy następne, jak np. z r. 1894 jest już przedrukiem Biblii z r. 1599 (druk Adolfa Holzhausena). W Lipsku 1896 roku drukiem Pöschela i Treptego wychodzą z tekstem ks. Wujka 1599 r. Księgi Psalmów w 16-ce a w 1898 r. Nowy Testament (przedruk 1599 r.).

Całą Biblię z tekstem Wujka wydaje Bryt. Tow. Bibl. w Wiedniu r. 1899 (druk Drugolina w Lipsku). Po tytule dopisek: „z kilkoma uwagami, w których są umieszczone słowa podług hebrajskiego oryginału zmienione“. Do Gen. 3, 15 na dole uwaga: „po hebr.: *ono zetrze głowę twoją, a ty czyhać będziesz na piętę jego*“; do Job. 24, 25: „*Dał mu Bóg miejsce do pokuty*“, — w dopisku zaś: „po hebr.: *Dał mu Bóg miejsce do polegania na niem*“ itp.

W tym samym roku na drugiej półkuli ukazuje się *Biblia* w tłumaczeniu ks. Wujka w mieście Toledo (stan Ohio, USA), jako wydawca podpisał się A. A. Papieski. Również w Kolonii w Niemczech ukazał się *Nowy Testament* w r. 1895. Obydwu tych wydań nie miałem możliwości oglądać.

Jako curiosum podajemy, iż w r. 1870 w druk. Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych w Warszawie ukazuje się drukiem wypukłym w 4-ce dwutomowa bez objaśnień: „*Święta Jezusa Chrystusa Ewangelija według św. Marka*“ w przekładzie Wujkowym 1599 r., przeznaczona dla ociemniałych, (aprobatur Varsoviae, 14 Febr. 1870, podpisany Prael. Custos Metr. A. Zwoliński¹⁷⁾).

Wydania Biblii ks. Wujka w pierwszej połowie XX wieku.

Rozpoczęte prace nad modernizacją tekstu Wujkowego osiągnęły swój punkt kulminacyjny w pierwszych dziesiątkach lat wieku XX-go.

W r. 1900 ks. Antoni Szlagowski, prof. Seminarium Warszawskiego, wydaje „*Nowy Testament Jezusa Chrystusa*“ z krótkim wstępem, komentarzem i 3 mapkami, zaopatrzonej w aprobatę ks. Popiela, arcyb. warszawskiego. Wydanie wyszło w Warszawie, nakładem księgarni Wendego, druk w 2 kol. po polsku Laskauera i Babickiego w 16-ce. Ks. Szlagowski wprowadza pisownię wspólną

¹⁷⁾ Jeden egzemplarz znajduje się w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich — Wrocław.

czesną, przekształca wzorem ks. Kowalewskiego — *pl. th. ss* na *f. t. sz.* zmieniając, ale nie w tekście, jeno w dopiskach archaizmy: „krwie“ na „krwi“, „rybie“ na „ryby“, „jachał“ na „jechał“, „namilszy“ na „najmilszy“, „te męże“ na „ci mężowie“, „liszki“ na „lisy“, „dziewka“ na „dziewczę“ itp. Ponieważ renowacja przyjęta została przez XX. Biskupów i duchowieństwo wraz z społeczeństwem z uznaniem, ks. Szlagowski w następnym wydaniu z r. 1915 dalsze poczynił zmiany, ale już wszystkie w tekście, np.: „królik“ (Jan 4, 16) na „książę“, „macica winna“ (Jan 15, 1) na „szczep winny“ i inne; powiększył również w tym wydaniu komentarz i wprowadził do tekstu t. zw. intytulacje sensu, (nakład Wendego w Warszawie, druk. Uniw. Jagiel. w Krakowie).

Następne wydania z lat 1923 i 1928 *Nowego Testamentu* wychodzą nakładem wydawnictwa XX. Jezuitów w Krakowie. W 1928 roku ukazują się osobno Ewangelie z Dziejami Apostolskimi.

Od r. 1903 redaktor Biblioteki Dzieł Chrześcijańskich ks. Zygm. Chelmiński zabiega o współpracowników do nowego przekładu Pisma św. lub do ewentualnej poprawy tekstu ks. Wujka. Dopiero w r. 1907 udało mu się urządzić zebranie, odbyte pod przewodnictwem ks. Szaniawskiego z udziałem XX. A. Szlagowskiego, J. Kruszyńskiego, J. Archutowskiego oraz pp. Kosiakiewicza, Saryusz-Zalewskiego i Sz. Jeleńskiego. Ze względu na brak odpowiednich sił do wykonania zamierzenia, postanowiono wydać na razie tylko Ewangelie i Dzieje Apostolskie. Opracowaniem zajął się ks. Kruszyński, a edycją *Polskie Tow. Wydawania Pisma św. pod wezwaniem ks. Wujka*. Inicjatorem dość efemerycznego towarzystwa, które miało za zadanie wydawnictwo i szerzenie znajomości Pisma św. wśród społeczeństwa polskiego, był ks. J. Archutowski. W następnym roku ukazują się *Ewangelie i Dzieje Apost.* W nich ks. Kruszyński, uwzględniając regułę nowej pisowni co do przestarzałych wyrazów, wprowadził podział logiczny, ułatwiający szybko zrozumienie i orientowanie się w treści. Nakład niebawem został wyczerpany i w r. 1909 pojawia się *drugie wydanie* w Warszawie z komentarzem powiększonym, w księg. M. Szczepkowski, druk. W. Aneczycy i Sp. w Krakowie. Równocześnie ks. Kruszyński wydaje „*Dawida Księgę Psalmów*“ z komentarzem w 8-ce (Warszawa 1909 Szczepkowski, druk. Laskauera i Sp.). Inny nakład *Ewangelii i Dziejów Apostolskich* w opracowaniu ks. Kruszyńskiego ukazuje się jeszcze w r. 1924 w Poznaniu. Wszystkie wspomniane

wyżej wydania Nowego Testamentu i Psalmów są przedrukiem tekstu Wujkowego z r. 1599.

Dotychczas odnawiano przede wszystkim tekst Nowego Testamentu. Modernizacją Starego Testamentu zajął się Ks. arcybp. Franciszek Albin Symon. Przy okazji odwiedzenia Śląska, wstąpił do Mikołowa, celem oglądnięcia tak sławnego i ważnego dla polskości wydawnictwa Karola Miarki. Wikariuszem parafii w Mikołowie był podówczas (1907—1908) Ks. Teodor Kębina, obecny biskup częstochowski¹⁸⁾. Jako patriota zdawał sobie sprawę, jak wielkie znaczenie ma wśród wierzącego i polskiego ludu na Śląsku czytanie Biblii, — niestety z tekstem nie zawsze rozumiałym — uprosił tedy Ks. arcybp. Symona, aby podjął się unowocześnienia tekstu Wujkowego. Wydawnictwo Karola Miarki wzięło na siebie obowiązek druku pracy Ks. Symona, któremu bodźca do zrealizowania dzieła dodawał Ks. arcyb. Bilezewski. W r. 1909 wychodzi pierwszy zeszyt Pisma św. w dużym formacie: „*Biblia, to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu w przekładzie polskim* X. J. Wujka, T. J. Przekład polski poprawił i nowym komentarzem opatrzył Ks. Franciszek Albin Symon, arcybiskup. (Mikołów, nakładem Karola Miarki). W miarę jednak postępowania pracy nad odnowieniem tekstu ks. Wujka napotykał Ks. Symon na coraz większe trudności. Zwłaszcza w miejscach, gdzie przekład był zbyt niewolniczy i niedokładny, zmuszony był całe zdania tłumaczyć nieraz na nowo i zmieniać tu i ówdzie wyrażenia Wujkowe. Ponieważ poprawki były zbyt liczne, zamiast zmodernizowanego tekstu ks. Wujka otrzymywało się prawie nowe tłumaczenie z Wulgaty. Sam Ks. arcybp. Symon takim go nazwał, wydając rozpoczęty przekład Pisma św. p. t.: „*Pięcioksiąg Mojżeszowy w nowym przekładzie polskim z tekstem łacińskim Wulgaty*, Warszawa — roku 1912“. Większa część do strony 432 została wydrukowana w Mikołowie, a reszta od str. 435—589 w Warszawie. Ks. Symon dał nowy wstęp i własny komentarz. Z boku tekstu poumieszczał krótkie wskazówki dla tamtejszej orientacji. Niestety na Pentateuchu wydawnictwo się skończyło.

Tekst ks. Wujka przedrukowało Stow. Religijne¹⁹⁾ założone przez jen. Jadwigę Zamojską pod nazwą „Zakład Kórnicki“, wydając własnym drukiem w Kuźnicach — Zakopanem

¹⁸⁾ Zacierpnięty szczegół podaje z rozmowy z J. K. ks. bp. Kębina (dnia 16-go grudnia 1949 r.).

pierwsze księgi Biblii p. t.: „*Słowa Pisma św.* podane do rozmyślenia *Genesis — Księga Rodzaju* w 1909 r. i *Exodus* w 1912 r.” Tekst Pisma św. podano wyraźnym garmondem, objaśnienia tuż pod wierszami petitem. Tam, gdzie był niezrozumiały tekst ks. Wujka, zastąpiono go tłumaczeniem z języka oryginalnego, zaznaczając to kursywą.

Pierwsza wojna światowa znowu przerywa dzieło poprawy w nowych wydaniach ks. Wujka. Ks. E. Górski, prof. z Sandomierza opracowuje podczas wojny *Wykład Psalterza Dawidowego* z tekstem ks. Wujka z r. 1599 bez ważniejszych zmian i drukuje w r. 1916 r.; w następnym zaś roku *Listy św. Pawła* z tekstem Wujkowym (Radom 1917, druk J. Grodzickiego i Sp., „Imprimatur” w Sandomierzu 1916 r.). Drugie wydanie Psalterza p. t.: „*Księga Psalmów*” z tekstem łacińsko-polskim wychodzi w 8-ce w Sandomierzu w r. 1950, nakładem Księgarni Powszechnej W. Ł. Lisickiego w Radomiu.

Po uzyskaniu niepodległości zaczęły napływać do Polski różne sekty amerykańskie, rozpowszechniające Pismo św. w wydaniu Bryt. Tow. Biblijnego. Towarzystwo to w wieku XX mniej przedrukowuje tekst Wujkowy, niż to czyniło dawniej. Jednak całkowicie od Wujka oderwać się nie jest w stanie, bo oto w 1914 roku w Lipsku wychodzi znów *Nowy Testament* z dopiskiem: „dosłowny przedruk z autentycznej edycji krakowskiej z r. 1599... z kilkoma odmiennymi wyrazami... (druk Pöschela i Treptego). W roku 1928 pojawia się całe Pismo św. pt.: „*Biblia to jest księgi Starego i Nowego Testamentu* z łac. na język polski przełożone przez X. Jakóba Wujka. Dosłowny przedruk... z autentycznej edycji Krakowskiej z r. 1599 potwierdzonej przez Św. Stolicę Apostolską i J. W. Ks. Arcybpa Gnieźnieńskiego i Poznańskiego, z kilkoma uwagami, w których są umieszczone słowa podług hebrajskiego oryginału zmienione. Stary Testament zawiera w sobie wszystkie księgi hebrajskiego oryginału. Warszawa”. W lat dziesięć mniej więcej później spotykamy w wydaniu Bryt. Tow. Biblijnego małe tomiki z Ewangeliami w przekładzie ks. Wujka (każda osobno) p. t.: „*Życie Pana i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa* napisane przez *Mateusza* albo *Marka* itd.”. Tekst drukowany w jednej kolumnie z dopiskami u dołu, jak zwykle w drugiej połowie zeszłego stulecia, z odmiennymi wyrazami sprostowanymi według oryginału greckiego, a u dołu umieszczonymi (Warszawa

1937 r.) W następnym roku wychodzi *Ewangelia św. Jana*, drukiem mniejszym w dwu kolumnach.

Chcąc się przeciwstawić propagandzie tekstów protestanckich wydawnictw Tow. Brytyjskiego, wydawnictwa katolickie znów zaczynają przedrukowywać Nowy Testament lub same Ewangelie według tekstu Wujkowego, jak to wyżej wspomnieliśmy. Oprócz tamtych ukazuje się w Krakowie w r. 1931 nakładem księgarni Krakowskiej popularne wydanie pt.: *Cztery Ewangelie dla wszystkich* w opracowaniu ks. Jana Korzonkiewicza. Wzór do niego wziął z podobnego wydania niemieckiego pt.: „Die vier Evangelien für religiös Gebildete“, J. Niederhubera.

Wydanie całego Pisma św. z odnowionym tekstem Wujkowym uchwalono na zjeździe XX. Biskupów w r. 1924 w Warszawie, oraz zwrócono się z prośbą do Prymasa Ks. Kardynała Dalbora, by zajął się tym zbożnym dziełem. Sprawę tę zlecił Ks. Prymas firmie wydawniczej „Księgarnia św. Wojciecha“, ta zaś poprosiła o współpracę Ks. bpa Szlagowskiego. Gdy ten odmówił, zwrócono się do bibliistów w całej Polsce. W latach od 1926 do 1930 ukazuje się Stary Testament w czterech tomach w 8-ce na papierze zwykłym i brewiarzowym pt.: „*Pismo św.* w tłumaczeniu ks. Jakóba Wujka w opracowaniu przez XX. prof. Józefa Archutowskiego, Władysława Hozakowskiego, Józefa Kruszyńskiego, Wilhelma Michalskiego, Franciszka Rosłańca, Piotra Stacha i Władysława Szczepańskiego“. Wstęp ogólny do ksiąg Starego Testamentu opracował ks. W. Michalski (Warszawa), unowocześnienie tekstu Wujka i komentarz do Pięcioksięgu Mojżesza daje ks. W. Hozakowski (Poznań), do księgi Jozuego, Sędziów i Rut ks. Rosłaniec (Warszawa). Tom drugi zawiera księgi Samuela, Królewskie, Paralipomenon, Ezdraszowe, Tobiaszowe, Judyty i Estery w opracowaniu ks. J. Kruszyńskiego (Lublin). W trzecim mieszczą się księga Joba i Psalmi, objaśnione przez ks. W. Michalskiego i księgi Przysłów, Eklezjastesa, Mądrości, Eklezjastyka oraz Pieśń nad Pieśniami przez ks. Stacha (Lwów). Czwarty tom, obejmujący księgi Prorockie i Machabejskie, posiada wstęp, komentarz i odnowienie tekstu dokonane przez ks. J. Archutowskiego (Kraków). Nowy Testament miał się ukazać w dwóch tomach, jako V i VI tom całości. Opracowania wstępu, objaśnień i poprawy tekstu Wujkowego podjął się ks. W. Szczepański T. J. (Warszawa), niestety śmierć w r. 1927 przerwała mu pracę, którą miał dokończyć ks. W. Prokułski T. J.

(Lublin). Został wydrukowany tylko tom V z Ewangeliami i Dziejami Apostolskimi w r. 1952, tom zaś VI z Listami Apostolskimi i Apokalipsą nie pojawił się do dnia dzisiejszego.

Ważnym zdarzeniem w dziedzinie bibliografii biblijnej było wydanie w jednym i zgrabnym tomie Biblii przez XX. Jezuitów w Krakowie w r. 1955 pt.: „*Pismo św. Starego i Nowego Testamentu* w przekładzie polskim W. O. Jakóba Wujka“. Tekst poprawili oraz wstępami i krótkim komentarzem opatrzyli Stary Testament ks. Stanisław Styś, prof. egzegezy w Koleg. Bobolanum w Lublinie, Nowy Testament ks. Jan Rostworowski, b. prof. teol. dogmatycznej w Kol. krakowskim. Wydanie to popularne i praktyczne, przypominające wyglądem Biblię ks. Wujka z r. 1740 okazało się nader pożyteczne.

Nieczadługo na temat Biblii jezuickiej (nazywanej także krakowską) i poznańskiej rozpoczęła się dyskusja na łamach naszej prasy. W dyskusji tej zabrali głos ks. J. Archutowski, prof. U. Jag. i ks. P. Stach, prof. U. J. K. Pierwszy w dzienniku „Głos Narodu“, wychodzącym w Krakowie, dość ostro zaatakował ks. Rostworowskiego za zbytne modernizowanie tekstu Wujkowego w Biblii jezuickiej oraz XX. Michalskiego, Hozakowskiego i Stacha, za to samo, w Biblii poznańskiej, proponując z Biblii poznańskiej zatrzymać Nowy Testament, a z Biblii krakowskiej Stary Test. i wydać w tej formie, jaką ma Biblia jezuicka¹⁸⁾.

Ks. Stach w naukowym czasopiśmie *Collectanea Theologica*, był zdania, że ustawiczne poprawianie Wujką na podstawie tekstów oryginalnych stwarza tekst „dziki“, daleko odbiegający od Wujkowego i mniema, iż pożądanym by raczej było postarać się o zupełnie nowy, wzorowy przekład Pisma św. „Ale to może się stać za kilkanaście lat, a co damy wiernym przez ten czas? Czy może dawnego Wujka, lub niedostatecznie poprawionego? Nie! lecz odnowionego i poprawionego w ten sposób, aby zwykłemu czytelnikowi już przy pierwszym czytaniu nie nastęrczał trudności“¹⁹⁾. Aby zaś nie zrywać z piękną tradycją złotego wieku

¹⁸⁾ Por. jego odbitkę z „Głosu Narodu“ pt.: „Uwagi o nowych wydaniach Pisma świętego“ (Kraków 1956, str. 31 i 38).

¹⁹⁾ Zobacz jego art. p t.: „O potrzebie nowego polskiego przekładu Pisma św. (Lwów, 1936, *Seorsum impressum ex Coll. Theolog. XVII f. 3*), str. 14, 29 i 31.

literatury polskiej XVI stulecia podał ks. Stach projekt wydania antologii biblijnej z tekstów Wujkowych.

W następnym roku XX. Jezuici, wydając Nowy Testament w podręcznym formacie, starali się zadośćuczynić żądaniom krytyki i zastosowali umiarkowaną modernizację tekstu ks. Wujka. O. Ludwik Semkowski, prof. Inst. Biblijnego w Rzymie, dokonał ostatecznie redakcji w zakresie modernizacji. Wydawnictwo to ukazuje się pt.: „*Novus Testament* w przekładzie polskim W. O. Jakóba Wujka T. J.“. Wydanie nowe, przejrzane i objaśnione. (Kraków, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy Księży Jezuitów, aprobatą Książęco-Metropolitalnej Kurii z dnia 15 lutego 1956 r.). Prawie równocześnie wychodzą osobno *Ewangelie wraz z Dziejami Apostolskimi*. — To podręczne wydanie *Nov. Testamentu* i *Ewangelii z Dziej. Apost.* powtórzyli w r. 1959.

Wydawnictwo „*Verbum*“ w Warszawie w tymże samym roku ogłasza drukiem „*4 Ewangelie*“ pt. „*Ewangelia*“ w zgrabnym formacie, wielkości książeczki do nabożeństwa na papierze brewiarzowym. Jest to, gdy chodzi o wygląd zewnętrzny, pierwsze polskie katolickie wydanie w tak praktycznym i pięknym formacie. Objaśnienia do niego na podstawie XX. Lagrange’a, Filliona, Crampona i Szczepańskiego opracował ks. Żeja. Niestety w tym tak miłym wydaniu brak jest logicznego podziału. Nawet podział na rozdziały i wiersze nie został dostatecznie uwydatniony, zwłaszcza między rozdziałami, co ma wielkie znaczenie przy czytaniu. Również umieszczenie objaśnień przy końcu książeczki zamiast w przypiskach pod tekstem jest ujmą waloru popularnych wydań.

W nieco większym formacie (8,5×15 cm), nakładem XX. Salwatorianów wychodzą w Mikołowie Śląskim (druk. Powściągliwość i Praca, Kraków) „*Cztery Ewangelie*“ z jasnym i przejrzystym podziałem logicznym oraz perykopami, zaznaczonymi w tekście drukiem odmiennym. Tekst ks. Wujka bardzo skąpo odnowił i objaśnił ks. J. Archutowski. Było to ostatnie wydanie z tekstem Wujkowym przed drugą wojną światową, podczas której dla naszych rodaków, przebywających na obczyźnie ukazują się dwa wydania: jedno w Jerozolimie w 1941 r. pt.: „*Ewangelie i Dzieje Apostolskie* w przekładzie polskim Jakóba Wujka jako przedruk wydania Apost. Modlitwy w Krakowie“ (stron 487, czcionka wyraźna, format 10×15 cm w czarnej, płóciennej oprawie). Drugie wyszło w Rzymie pt.: „*Święta Ewangelia Pana Naszego Jezusa*

*Chrystusa i Dzieje Apostolskie*²⁰ z dodatkiem modlitw i pieśni. Drukarnia Poliglotta Vaticana 1942, stron 511 + 4 mapki, druk drobny. (Modlitwy i pieśni obejmują 80 stron, format 8×15 cm). Przed kartą tytułową umieszczono błogosławieństwo Ojca św. po łacinie i po polsku:

Umiłowanym Narodu Polskiego Synom i Córkom, uchodźcom i jeńcom, z ojcowskim uczuciem i życzeniem, aby przez wstawienictwo Najświętszej Marii Panny Częstochowskiej ich smutek doznał ukojenia, i aby ich pragnienia, na chrześcijańskiej nadziei oparte, pomyślnie się spełniły, z całego serca udzielamy Apostolskiego Błogosławieństwa.

Dnia 25 grudnia 1941 roku

PAPIEŻ PIUS XII.

Ostatnią edycją całej Biblii według tekstu ws. J. Wujka jest Pismo św., wydane w Londynie jako przedruk Krakowskiej Biblii XX. Jezuitów z r. 1935. Wydawca podpisał się inicjałami Ks. St. B. (Stanisław Belch). Całość nie wyszła, ukazały się jedynie trzy części Starego Testamentu, z których trzecia rok wcześniej od drugiej (1945). Nowy Testament wyszedł w 16-ce również w Londynie (F. Mildner and Sons). Jako najświeższą edycję *Nowego Testamentu* i osobno *Ewangelii z Dziejami Apostolskimi*, należy zanotować wydanie XX. Jezuitów z r. 1949, będące przedrukiem Jezuickiego Now. Testamentu z 1936 r.

Pracę niniejszą zatytułowałem „Zarysem”, gdyż nie podobna na razie odnaleźć wszystkich egzemplarzy wydań Wujkowych. Ile brakuje do pełnego obrazu wydawnictw ks. Wujka — okaże przyszłość. Należałoby przetrząsnąć nawet niezinventaryzowane biblioteki klasztorne u nas i za granicą.

Artykuł powyższy niech będzie przyczynkiem do tego osiągnięcia²⁰).

Ks. WŁADYSŁAW SMEREKA.

²⁰) Prócz książek podanych w dopiskach, skorzystałem pomocniczo z następujących dzieł: Estreicher, Bibliografia Polska: t. I, IV, V, VII, XIII, XV, XXXIII. Jocher A.: *Obraz Bibl.-hist. Liter. i Nauk*, Wilno 1848, t. II: Korbut J.: *Literatura Polska*, Warszawa 1929, t. I, str. 541—545. Wiszniewski M.: *Historia Literatury Polskiej*, Kraków 1844, t. VI. Zwolski Steph.: *De Bibliis Polonicis*, Posnaniae 1904. Obrębska-Jabłońska: *Od Archaizmu do nowej formy językowej (Język Polski X)*. Nowak Zbigniew: *Księgi Mickiewicza: Próba opisu niektórych elementów formy*, 1949 (w rękopisie).